

RESULTATER FRA JORDBRUKSTELLINGEN 1949.

Foredrag i Norsk Rikskringkasting den 15. juli 1951.

Av byråsjef P. Barca.

20. juni 1949 redegjorde jeg her i Kringkastingen for opplegget til den fullstendige jordbrukstelingen som samme dag ble satt i gang over hele landet.

De siste oppgavene kom inn til Byrådet i mai 1950, og på årsdagen for tellingen kunne en sende ut de første fullstendige resultatene — omfattende arealene, hagebruket, husdyrholdet, pelsdyrholdet og redskaper og maskiner.

For å gjøre tellingsresultatene kjent så raskt som mulig, har en i «Statistiske Meldinger» gitt tallene for hele landet og for fylkene etter hvert som de har foreligget. I alt er det gitt fire slike foreløpige meldinger — den siste i juni i år. Det tok altså temmelig nøyaktig to år å bli ferdig med selve bearbeidingen.

I april i år ble det sendt ut et hefte på omkring 400 sider med herredsvise oppgaver over areal, husdyrhold m. v. Annet hefte, med resten av de fylkesvise og herredsvise tabellene, er omtrent ferdig oppsatt og vil forhåpentlig foreligge forholdsvis tidlig på høsten. Et tredje tabellhefte, som også er under trykking, vil gi de samme oppgavene etter inndelingen i jordbruksområder.

Tilbake står da bare det siste heftet med oversikten over tellingsresultatene — og denne håper en å ha ferdig innen utgangen av året.

En snakker så ofte om det «lille» Norge. Sammenliknet med andre europeiske land, er det slett ikke lite. Det er vel så stort som Italia med dets 45 millioner innbyggere. Det er 8 ganger så stort som f. eks. Danmark eller Nederland, 10 ganger så stort som Belgia. En får si at vi har det ganske romslig her, med gjennomsnittlig ca. 100 dekar landareal pr. innbygger.

Men vi har lite dyrket jord, bare 2,6 pst. av landarealet. Dette svarer til 2,6 dekar pr. innbygger, mens f. eks. Sverige har 5,8, Danmark 6,8 og Finnland 7,1 dekar dyrket jord pr. innbygger.

Selv om en legger til arealet av natureng, utslåtter og seterløkker, kommer en bare opp i 3,4 pst. av landarealet og 3,3 dekar pr. innbygger.

Til gjengjeld har vi ganske mye skog — vel 24 pst. av landarealet og henvend 24 dekar pr. innbygger. Omtrent halvparten av skogarealet ble ved tellingen gitt opp som gårdsskog, men tar en også hensyn til bruksrett i almenninger og liknende, disponerer gårdene $\frac{3}{4}$ av skogarealet.

Jordbruksarealet og skogen omfatter tilsammen knapt 28 pst. av landarealet. Resten er høyfjellsvidder, myrer og annet mindre produktivt areal. Nær innpå halvparten av hele landarealet ligger over skoggrensen. Store strekninger blir brukt til sommerbeite for hus-

dyra. Hvor mye er ikke mulig å si, men en har tidligere regnet med at ca. 20 pst. av husdyras samlede fôrbehov ble dekket ved beite i utmark og fjell-hamneganger.

Ved siste jordbrukstelling fikk en i alt inn oppgaver for ca. 350 000 bruk. Ved bruk forstås en i statistikken det som blir brukt under ett, som en driftsenhet, selv om det består av flere bruksnummer.

Nå er ikke på langt nær alle disse 350 000 brukene gårdsbruk i alminnelig forstand. Ved jordbrukstellingene skal en ha oppgave fra alle som dyrker noen av de vekstene en spør om i skjemaet eller som har husdyr, uansett hvor lite arealet er. Vel 135 000 av de 350 000 hadde inntil 5 dekar jordbruksareal. Storparten av disse kan en henføre til kategorien «hus med hage», og som oftest tilhører de folk med et helt annet yrke enn jordbruk. Storparten av disse småeiendommene finner en da også omkring byer og industrisentrer, som i Aker, Bærum, Asker, Fana, Strinda og liknende kommuner.

Mange vil kanskje stusse på hva denne brukstypen har å gjøre i jordbruksstatistikken. Vel, for det yrkesmessige jordbruk betyr de svært lite, men de hadde $\frac{1}{2}$ av landets frukttrær og bærbusker, og de betyr heller ikke så rent lite når det gjelder hønseshold, svinehold og pelsdyrhold.

Av bruk med over 5 dekar jordbruksareal var det vel 213 000. Det er disse en i alminnelighet regner med som jordbruk. Dette tallet samsvarer omtrent med tallet på bruk som har ku. Gjennomsnittstørrelsen for bruk over 5 dekar var 48 dekar jordbruksareal — hvorav 37 dekar dyrket jord. Videre hadde de 165 dekar produktiv skog og 110 dekar «annet areal», tilsammen 323 dekar. En slik gjennomsnittsgård hadde 1 hest, 5—6 storfe, 7—8 sauer, 1—2 griser og 14 høns.

$\frac{1}{3}$ eller 70 000 av disse 213 000 hadde fra 5—20 dekar jordbruksareal. Som regel vil dette være for lite til at bruket kan være ene- eller hovedyrke. Ved spesialdrift på et eller annet område vil det selvfølgelig være mulig å skaffe seg et fullstendig ervervsgrunnlag også på et slikt lite bruk. Ofte sitter det på slike små bruk relativt gamle folk, som vanskelig kan ta noe arbeid utenom, selv om de trengte det. 62 pst. av brukene mellom 5 og 20 dekar var gitt opp å være biyrke.

Tallet på bruk med over 20 dekar jordbruksareal var vel 140 000. Dette samsvarer omtrent med tallet på dem som har gitt opp å ha jordbruk som hoved- eller eneyrke og med tallet på bruk som har hest.

Bare vel 5000 hadde over 200 dekar jordbruksareal, knapt 400 hadde over 500 dekar og 37 over 1000 dekar. Regner en etter dyrket jord, var det bare knapt 4000 som hadde over 200 dekar og 17 over 1000.

132 000 bruk hadde egen skog, derav hadde 6000 over 1000 dekar. Legger en brukenes totalareal til grunn, var det 13 000 som hadde over 1000 dekar.

Det er således mange slags mål en kan bruke for å betegne en

eiendoms størrelse — dyrket jord, jordbruksareal, skogareal, totalareal. Faktisk er ingen av dem helt tilfredsstillende, fordi ingen av dem alene gir noe sikkert mål for eiendommens samlede produksjonsevne. Hos oss er det jo dessuten svært mange bruk som har rettigheter til skog og beite i sameie, almenninger eller på annen manns eiendom.

En kan også bruke husdyrtallet som mål. Det var f. eks. 132 000 bruk med hest, men bare 36 000 hadde 2 eller flere voksne hester. 204 000 bruk hadde ku, men bare vel 900 hadde over 20 kyr, og bare 35 hadde over 50 kyr. Ved forrige jordbrukstelling var det omtrent dobbelt så mange bruk med over 20 kyr. I Aust-Agder var det nå bare 200 bruk med mer enn 5 kyr.

Den alt overveiende del av jordbrukene her i landet blir drevet av eieren selv. Av brukene med over 5 dekar jordbruksareal var det bare knapt 9 pst. som var bortleid. Tallet på forpaktere var riktignok økt fra knapt 11 000 i 1939 til 15 000 i 1949, men til gjengjeld var det nedgang i tallet på leilendinger og husmenn.

Av de mannlige brukere på eiendommer med over 5 dekar jordbruksareal, var vel halvparten mellom 40 og 60 år gamle, knapt $\frac{1}{4}$ var under 40 år og knapt $\frac{1}{4}$ var over 60. Forholdet er omtrent det samme som det var ved forrige telling, men det er jo en grov gruppering, så selvfølgelig kan det være noe aldersforskyvning innen hver av disse gruppene.

Ved siste telling hadde en for første gang med et spørsmål om brukerne hadde gjennomgått noen fagskole. En regnet da bare med kurs av minst $\frac{1}{2}$ års varighet. Av brukerne på de vel 213 000 brukene med over 5 dekar jordbruksareal, var det bare vel 19 000 eller 9 pst. som hadde gått noe slikt kurs, og da oftest et landbruksskolekurs. Ved de minste brukene var det bare noen få prosent som hadde gått på fagskole. Ved bruk med over 100 dekar hadde vel $\frac{1}{4}$ av brukerne gått på fagskole, ved bruk over 200 dekar over halvparten. Det var også stor forskjell distriktvis.

De norske gårdsbruk er i utpreget grad familiebedrifter, basert på å nytte familiens egen arbeidskraft og med lite leiehjelp. Først ved bruk med over 100 dekar jordbruksareal utgjorde leiehjelpen mer enn $\frac{1}{4}$ av årsverkene. For alle brukene over 5 dekar utgjorde for menn leiehjelpen 15 pst. av årsverkene, mens brukerne selv utførte 56 pst. av årsverkene og andre mannlige familiemedlemmer 29 pst. For kvinnene var de tilsvarende tallene 8 pst. leiehjelp, mens 64 pst. falt på konene og 28 pst. på andre kvinnelige familiemedlemmer. 76 pst. av konene svarte ja på spørsmålet om de hadde fjøsstellet, 72 pst. at de var med i utarbeidet. Det var atskillig flere av konene som var med i fjøset og i utarbeidet nå enn i 1939.

Tallet på årsverk i alt ved bruk med over 5 dekar jordbruksareal var gått ned med 75 000 eller henved 13 pst. — 39 000 for menn og 36 000 for kvinner. Dette er en atskillig sterkere nedgang enn det har

vært regnet med i arbeidskraftbudsjettet. Selv om det også der er tatt utgangspunkt i tallene fra forrige jordbrukstelling, kan en ikke direkte sammenlikne tallene som er nevnt her med tallene i arbeidskraftbudsjettet. Stiller en sammen tallene fra jordbrukstellingene i 1939 og 1949 etter de prinsipper som er nyttet i arbeidskraftbudsjettet, får en noe sterkere nedgang i tallet på personer enn nettopp nevnt for årsverk.

Brukerne og konene utførte i alt litt flere årsverk nå enn for 10 år siden, mens det for de andre familiemedlemmene var en nedgang på 22 pst. og for leiehjelpen en nedgang på 40 pst. Aller sterkest var nedgangen for kvinnelig leiehjelp.

Ca. 60 000 bruk hadde overhodet ingen arbeidshjelp utenom brukeren og ektefellen, hverken hjelp av voksne familiemedlemmer eller leid hjelp, ikke en gang for kortere tid. Bare vel 26 000 bruk hadde fast leiehjelp om sommeren, og omtrent 10 000 av disse hadde bare kvinnelig leiehjelp. Knapt 17 000 bruk hadde fast mannlige leiehjelp om sommeren, og 12 000 av disse hadde bare 1 mann.

I 1939 var det nesten dobbelt så mange bruk som hadde fast leiehjelp, men selv da var det bare 20 pst. av mannsarbeidet og 15 pst. av kvinnearbeidet som ble utført av leid hjelp.

De vanskelige forhold med arbeidshjelpen har selvsagt hatt vesentlig betydning for driften.

Først og fremst er den arbeidskrevende og lite givende høsting av utslåtter og skrapslåtter gått svært tilbake. For 20 år siden ble det høstet omtrent fire ganger så stort areal av utslåtter som nå. Også rotvekstarealet — som jo er meget arbeidskrevende — viser sterk nedgang, mens potetarealet var en god del større nå enn før krigen.

Kornarealet ble økt i krigsårene, men var i 1949 17 pst. mindre enn i 1939. Tilbakegangen i korndyrkingen kan dog neppe skyldes mangelen på arbeidshjelp. Korndyrking er jo ikke utpreget arbeidskrevende. Nedgangen her må vel snarere sees i sammenheng med prisforholdene, og til en viss grad som en naturlig reaksjon mot den oppdrevne korndyrking i krigsårene. En tilsvarende utvikling hadde en jo også under og etter forrige verdenskrig.

Tilbakeslaget i korndyrkingen var særlig sterk i Nord-Norge og på Vestlandet, minst på Østlandet og i Trøndelag.

Mens det i 1939 var 150 000 bruk som dyrket korn, var det i 1949 bare 116 000 korndyrkere.

Utviklingen har dog heldigvis også positive sider. Økt bruk av kunstgjødsel har i høy grad økt avkastningen pr. dekar, særlig av enga, så en på denne måten har fått erstatning for det før en før med mye slit skaffet fra utslåtter og liknende. Den samlede avlingsmengde av høy, halm, korn, poteter, rotvekster og grønnfôr i årene 1948, 1949 og 1950 var omtrent av samme størrelse som i 1937, 1938 og 1939. En må vel også regne med at det høstede fôret nå har en noe

større förverdi enn før, fordi det stort sett blir høstet på et tidligere stadium, og det blir lagt ned langt mer silo enn før.

Tallet på bruk som la ned silofør var fordoblet på de siste 10 årene, og mengden av silofør var mer enn 3-doblet.

Også arealet av kulturbeite viste sterk øking i 10-årsperioden, men dette har vel samtidig ført til en noe svakere utnytting av utmarksbeitene.

I den utstrekning det har vært mulig, ble mangelen på arbeids-hjelp avbøtet ved økt innsats av arbeidssparende maskiner. Særlig sterkt økte tallet på traktorer, mjølkemaskinanlegg, elektromotorer, sleperiver, selvbindere og potetopptakere, mens det var forholdsvis liten øking for de maskiner som allerede før var alment nyttet, som radsåmaskiner, slåmaskiner og hjulriver. Det store antall nyopprettede maskinstasjoner skulle hjelpe til at maskinparken samtidig også ble nyttet bedre.

Med den sterke øking i tallet på traktorer, synes det noe påfallende at tallet på hest i arbeidsdyktig alder var større enn noensinne. Tallet på bruk som hadde voksen hest var imidlertid økt med 20 000. Da det var lite oppdrett av hest i 1949, og det også var lite av gammel hest, var tallet på hester alt i alt gått litt ned.

Tallet på storfe var 16 pst. mindre enn for 10 år siden. For mjølkekyr var nedgangen 11 pst., mens tallet på okser var gått ned til mindre enn det halve.

Tallet på sau var omtrent det samme som for 10 år siden, men en kunne konstatere noe forskyvning i sauholdet distriktvis — det var økt over Østlandet og i Trøndelag, men viste nedgang på Vestlandet og i Nord-Norge.

Tallet på geit var i 10-årsperioden redusert med over 40 pst. Som et eksempel på den voldsomme nedgang i geitholdet mange steder kan en nevne herredet Stryn i Sogn og Fjordane, hvor det i 1929 var bortimot 5000 geiter, i 1939 1900 og nå knapt 500.

Svineholdet og hønseholdet, som ble så sterkt redusert under krigen, tok seg fort opp igjen. Særlig var det en sterk øking fra 1948 til 1949, slik at en på tellingsdagen hadde 16 pst. flere svin og 8 pst. flere høner enn en hadde i 1939, og dertil et rekordmessig stort tillegg av kyllinger.

Tilgangen på kraftfôr var i 1949 forholdsvis rikelig — selv om en ikke var på høyde med forbruket før krigen — og forholdet mellom kraftfôrpris og produktprisene var relativt gunstig.

En representativ undersøkelse over størrelsen av husdyrproduksjonen i tida 20. juni 1949 til 20. juni 1950 viser at den gjennomsnittlige mjølkemengden pr. ku var nesten 20 pst. større enn for 10 år siden. Til tross for at tallet på mjølkekyr som før nevnt var gått tilbake med 11 pst., var den totale produksjon av kumjøl økt med ca. 6 pst.

Også produksjonen av egg og ull var større enn i noe tidligere

år. Bare ett av de årene en har beregning for (1934/35) viser større fleskeproduksjon. Produksjonen av geitmjølk derimot var gått ned med omtrent $\frac{1}{3}$ i løpet av de siste 10 årene, og kjøttproduksjonen viste en nedgang på 10 000 tonn eller ca. 16 pst.

Sett i forhold til den tidligere omtalte sterke nedgang i arbeidsstyrken, må dette kunne sies å være et meget godt resultat.

En hadde også med spørsmål om driftsbygningenes størrelse og alder, om bruken av elektrisitet, innlagt vann i kjøkken og fjøs m. m.

At den samlede grunnflate av driftsbygningene var gitt opp til 36,6 mill. m², sier vel kanskje ikke så mye. Av større interesse kan det kanskje være å høre at vel 40 pst. av dette var bygd i løpet av de siste 30 årene, $\frac{2}{3}$ av det var bygd i løpet av de siste 50 årene, mens $\frac{1}{3}$ av driftsbygningene — regnet etter grunnflate — var over 50 år.

52 pst. eller vel halvparten av brukene over 5 dekar svarte ja på spørsmålet om innlagt vann i fjøset, mens snautt halvparten hadde innlagt vann i kjøkkenet. Bedringen i løpet av siste 10-året var dog vesentlig mer markert når det gjaldt vann i kjøkkenet enn i fjøset. Bare 40 pst. av brukene hadde innlagt vann både i kjøkken og fjøs. 46 pst. hadde utslagsvask i kjøkkenet.

Noe bedre var forholdet når det gjaldt bruk av elektrisitet. Mens det i 1939 bare var snautt halvparten av brukene som hadde elektrisk lys, var det nå økt til $\frac{2}{3}$ av brukene. Tallet på dem som brukte elektrisitet til koking, var mer enn fordoblet i løpet av 10 år, og tredoblet når det gjaldt bruk av elektrisitet til oppvarming.

Til slutt kan jeg nevne at vel 20 000 eller 10 pst. av brukene over 5 dekar manglet kjørevei til bruket. Relativt flest bruk uten vei var det i Nord-Norge, dernest i Sogn og Fjordane og i Hordaland.

DYR KING AV MOLTER.

Interessen for moltedyrking på myrane våre synest ha vakse i dei seinare år, og det så pass at det er tale om å gjera noko.

Spurlaget etter dei gode bæra, og bra prisar har vel gjort sitt til dette. Det ligg også nær å tenkja at det må vera råd å finna fram til ein lønsam dyrkingsmåte for molter like så vel som for så mange andre planter. Og at det i minste skulle vera von om å kunne auke avlen på dei moltemyrane som nå er, med dei hjelperådene ein nå har.

For omlag 40 år sidan arbeidde underskrivne ein grand med dette spursmålet, m. a. med å få eldre folk til å fortelja om molter og moltehausting i gamle dagar, og eg får kanskje rom til nokre ord om denne sak.

Forsøk må sjølsagt til før ein legg større i veg. Og det trengst då ikkje berre forsøk med gjødsling, sandkøyrring o. a. eller forsøk for